

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА: ПОШУКИ ЗАСАД ІНКЛЮЗИВНОГО ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть суспільні відносини в більшості країн світу зазнали суттєвих змін. Разом з глобальними ринковими трансформаціями позначилася модифікація патерналістської моделі соціальної ринкової держави, виявилася небезпечна тенденція соціального розшарування, що зумовило зміни в соціальній структурі суспільства. Для України розуміння глобальних тенденцій модифікації соціальної структури має особливе значення, адже підвищення загального добробуту населення залишається тут актуальним порядком денним.

В контексті фундаментальних положень економічної теорії, умови життєдіяльності середніх верств населення (серединного класу) постають осередком для відносин нормального відтворення, що оптимально поєднує принципи економічної ефективності та соціальної справедливості. У цьому сенсі серединні верстви є, з одного боку, соціальною опорою громадянського суспільства, державності в цілому, з іншого – об'єктом невинної суспільної уваги і турботи.

У ХХ столітті створення масового середнього класу в розвинених країнах стало одним з найбільш яскравих і значущих досягнень світової економіки, що змінило уявлення про капіталістичну суспільну систему як поляризовану соціальну структуру, сповнену антагоністичних протиріч. Одним з піонерів революційного соціального конструювання виступили США, які в історично короткий термін, протягом 1940-1950-х рр., забезпечили суттєве підвищення рівня і стабілізацію джерел трудового доходу для більшості власних громадян. Статки і життєве положення найманих працівників значно покращилися. *З одного боку*, прогресивне оподаткування призвело до перерозподілу національного доходу, так що аж до 1970-х рр. різниця в доходах між багатим, з одного боку, і нижчим і середнім класами – з іншого, залишалася порівняно стабільною. Найменш заможні 20% громадян отримували 5% всіх доходів; 20% багатого населення – близько 43%; а 60% громадян, що залишилися – понад 50% всіх доходів; коефіцієнт Джині знижувався [1, с. 41-42]. *З іншого боку*, соціальні витрати держави сприймалися суспільством не у вигляді економічного тягаря, а як засіб розширення споживчого попиту, а, отже, каталізатор підприємницької активності. Отже роль середнього класу як споживача в новій капіталістичній економіці виявлялася не менш значущою, ніж його участь у виробничій діяльності. Державні витрати на розвиток освітньої сфери зростали небувалими темпами, і все це породжувало позитивні *синергетичні ефекти в економіці*.

Зростання добробуту та чисельності суб'єктів середнього класу було своєрідною відповіддю на запит науково-технічної революції, яка розгорнулася в економіці. У післявоєнній Європі становлення соціального ринкового господарства і середнього класу як його продукту здійснювалося за допомогою ідеологічної та фінансової підтримки США. Проте вже в 1970-і рр. в світовій господарській системі з'явилися ознаки переходу від індустріального до постіндустріального суспільства, яке породило попит на «знаннємісткі» продукти, ознаменувало перехід від масового виробництва стандартних благ до практики серійного випуску різноманітного товарного асортименту. Вартість, створена знанням, вимагає існування суб'єктивованого (диференційованого) суспільства, як з боку споживачів, так і з боку виробників. Отже, постіндустріальні трансформації породили глобальні економічні виклики для соціальної держави, сформуvalи суспільні уявлення про соціальну надмірність держави на шкоду реалізації принципів економічної ефективності, зумовили тенденцію сегментування нового середнього класу.

До середини 1990-х рр. наростання нерівності в розподілі і розмивання «нормальних» стандартів відтворення суб'єктів середнього класу закріпилися у вигляді стійких тенденцій. Так, з

1970-х рр. і до кінця XX століття офіційна статистика фіксувала повільне, але невпинне зростання частки доходу найбільш багатих американських домогосподарств і її зниження для всіх інших суспільних груп. У 1980-1990-і рр. виявилось значне зростання заробітків суб'єктів вищого менеджменту. Дедалі більшого поширення отримували часткові форми зайнятості. Домогосподарства все більш обтяжувались фінансовими боргами. На відміну від США в Канаді і країнах Західної Європи при більш повільному економічному зростанні наприкінці XX – початку XXI ст. рівень соціальної диференціації був значно меншим, а становище середнього класу – більш стабільним. Втім, тенденції відтворення середнього класу в усьому світі відчули істотну корекцію в ході глобальної фінансово-економічної кризи. На посткризовому етапі «нової нормальності» сформовані раніше тенденції зміцнилися і зумовили нові суспільні виклики; проблема соціальної нерівності значно посилилася [4].

У складі середнього класу виділилися два основних прошарки – група високооплачуваних креативних фахівців в галузі управління та новітніх (НБІК) технологій і прекаріат – значний соціальний сегмент (в країнах пострадянського простору він охоплює до третини і більше працездатного населення) з нестабільною зайнятістю і хиткими соціально-економічними перспективами. Залишкова частина колишньої соціальної «більшості» розмістилася посередині і піддається постійному впливу з протилежних полюсів. Отже, глобальні ринкові трансформації позначили тенденцію «розмивання» середнього класу, а разом з тим посилили нестабільність економічного розвитку і сформували нагальну потребу у визначенні засад нормального відтворення для новітньої соціальної більшості, яка спроможна забезпечити стабільність суспільного розвитку на засадах інклюзії.

Визначення соціальної бази новітнього середнього класу, розробка економічних програм і механізмів його конструювання є актуальною науковою проблемою. Розмивання традиційних стандартів нормального життя вимагає пошуку адекватних методологічних підходів до ідентифікації і конструювання новітнього середнього класу. У багатьох країнах пошуки економічних стандартів відтворення соціальних верств, які йдуть на зміну «старому» новому середньому класу, здійснюються в процесі експериментів з впровадження практик безумовного доходу. У руслі іншого підходу альтернативою «старому» новому середньому класу є креативний клас. Його суб'єкти утворюють ядро нової суспільної еліти – нетократії і змінюють конфігурацію владно-управлінських відносин внаслідок інтелектуальної монополізації доступу до інформаційних ресурсів і мереж [3, с. 56].

У контексті триваючих глобальних суспільних трансформацій актуальною видається ініціатива вітчизняної наукової школи, пов'язана з ідентифікацією новітнього середнього класу як медіанного класу, який формується відповідно до логіки становлення інформаційно-мережевої економіки [2, с. 90]. Втім сьогодні в Україні досить складно ідентифікувати середній клас, як на основі офіційних показників одержуваних доходів, так і на основі інших критеріїв. У зв'язку з цим як доцільним уявляється розробка на державному рівні, поряд з прожитковим мінімумом, комплексу «нормальних стандартів» для відтворення «середньої людини» в інклюзивному інформаційному суспільстві.

Список літератури:

1. Варивончик И. В. Динамика и особенности становления среднего класса в США в 1940 – 1970-е годы // США – Канада: ЭПК. – 2010. – № 11. – С. 39-53.
2. Геєць В. М., Гриценко А. А. Соціально-класова динаміка: актуальний дискурс // Економіка України. – 2018. – № 8. – С. 88-93.
3. Лэндри Ч. Креативный город / Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Классика-XXI», 2011. – 339 с.
4. Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання. Тези доповідей та виступів учасників III Конгресу Соціологічної асоціації України (Харків, 12-13 жовтня 2017 р.). – Харків: Соціологічна асоціація України, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2017.